

Norsk fagbevegelses internasjonale forbindelser har ofte kommet i bakgrunnen. I en tid med et mer omfattende og åpent internasjonalt samkvem enn noen gang tidligere og hvor de ideologiske motsetninger synes å svekkes, kan det være grunn å vie denne side ved fagbevegelsen større oppmerksomhet. Einhart Lorenz skriver om et interessant, men lite påaktet kapittel, nemlig fagbevegelsens gjensidighetsavtaler med Sovjet på slutten av 1920-tallet. Fem forbund, som tilsammen representerte 27% av de LO-organiserte, inngikk slike vennskaps- og gjensidighetsavtaler. Lorenz' artikkel er den første analyse av disse interessante avtalene og bakgrunnen for dem.

Einhart Lorenz

Fagbevegelsens gjensidighetsavtaler med Sovjet

Tar man utgangspunkt i Landsorganisasjonens kongressprotokoller i 1920-åra, finnes det knapt et spørsmål som utløste så hissige diskusjoner som de internasjonale forbindelsene. En får lett inntrykk av at denne striden var det viktigste spørsmålet LO var konfrontert med i denne perioden. Plassen som disse debattene tok står i kontrast til den lave deltakelsen i uravstemningene om de internasjonale kontaktene. Dette tyder på at de vanlige fagorganiserte ikke følte det samme engasjementet som lederne og kongressdelegatene. Men "symbolbetydningen" av striden var likevel stor.¹

Som kjent var Landsorganisasjonen trådt ut av den faglige Amsterdam-Internasjonalen i 1923. Et forslag om å melde LO inn i den kommunistiske Røde Faglige Internasjonale (RFI) ble forkastet. I steden skulle de internasjonale forbindelsene utredes på ny, ikke minst med tanke på konsekvensene på forbundsplan. Selv om LO hadde meldt seg ut av den gamle faglige internasjonale, ble forbundene stående i de sosialdemokratisk dominerte fagsekretariatene. Disse var formelt sett uavhengig av Amsterdam-Internasjonalen, men sto i sentrale spørsmål for de samme synspunktene.

Ønsket om å revidere kongressens vedtak og å vende tilbake til "normale tilstander" var hele tiden til stede hos mange sosialdemokratiske forbundsledere og hos en sterk fløy i LOs representerskap. De ble støttet av LO-formannen Halvard Olsen. Han oppfattet LOs situasjon som "aldeles uholdbar" og hadde følelsen av at LO handlet

"På linje med de uorganiserte arbeidere som ikke ville gå inn i organisasjonen på grunn av de og de omstendigheter som er til stede og de og de mangler som organisasjonen har."²

Med tydelig adresse til Amsterdam-Internasjonalens motstandere slo han fast:

Motstående side: Fotografiet viser den Internasjonale Faglige Centrals kongress i Amsterdam i 1919. På sin 2. kongress i Moskva 1920 erklærte Den kommunistiske internasjonale uforsonlig kamp mot Amsterdam-internasjonale.

”Nei, har man noget å kritisere organisasjonen for, skal dette skje *innenfor* organisasjonen, ellers blir det ikke hørt. Og man har heller ikke noget rett til å utøve kritikk overfor en organisasjon som man ikke er medlem av.”³

I 1927 mente sekretariatets flertall at tiden var inne for å vende tilbake til Amsterdam. Forslaget møtte imidlertid så stor motbør at det måtte trekkes tilbake *før* kongressen. Men det var ikke nok. På kongressen kom det til en opphisset diskusjon som fyller ikke mindre enn 69 protokollsider. Striden slo sprekker i Arbeiderpartiet som nettopp var blitt gjenforenet sed sosialdemokratene. En viktig brikke i partisamlingen var et vedtak hvor det forenede partiet hadde anerkjent

“fagorganisasjonens suverenitet på sitt område også i spørsmål som forbundenes og Landsorganisasjonens internasjonale organisasjonsforhold, når disse spørsmål reises og fremmes innen fagorganisasjonen på et helt faglig grunnlag og uten partipolitiske formål.”⁴

Nå dannet det seg en ny allianse med bl.a. Tranmæl og Volan, Torp og Furubotn. Deres forslag gikk ut på at Landsorganisasjonen fortsatt skulle stå utenfor internasjonale, videre at det skulle opprettes et internasjonalt utvalg og at Landsorganisasjonen i Finland og Sovjetunionen skulle inviteres til en felles konferanse for å diskutere gjensidighetsavtaler og former for internasjonal samling. Det het i vedtaket:

“Kongressen bemyndiger sekretariatet til å tre i organisatorisk forbindelse ikke alene med landsorganisasjonene i Danmark, Sverige og Finnland, men også med Russland og andre land for å opprette gjensidighetsavtaler. Avtalene avsluttes med hvert enkelt lands organisasjoner etter hvert som det opnåes enighet om dem. Kongressen opfordrer også forbundene til å treffe lignende gjensidighetsavtaler. Enn videre vil kongressen opfordre fagforbundene til å virke for at de russiske forbund optas i de internasjonale fagsammenslutninger.”⁵

Forslaget ble vedtatt med 152 stemmer. Halvard Olsens motforslag fikk 84 stemmer. Det nevnte eksplisitt at det planlagte norsk-finsk-sovjetiske samarbeidet ikke måtte svekke det eksisterende samarbeid med de skandinaviske land og faginternasjonale.⁶

Landsorganisasjonens norsk-sovjetiske gjensidighetsavtale

Hadde en først fattet vedtaket, "var man så i neste omgang nødt til å la handling følge på ord."⁷ Tranmæl ble formann i det internasjonale utvalget. Dette var et tydelig bevis på at fagbevegelsen så absolutt ikke skulle stille sine internasjonale kontakter uavhengig av partiet. Og det viste også at partiet prioriterte saken høyt. En norsk-finsk-sovjetisk konferanse i København i tida 15.-18. februar 1928 dannet ifølge Gunnar Ousland høydepunktet i nordmennenes forsøk på å bygge en bro mellom den vest- og østeuropeiske fagbevegelsen og mellom de faglige internasjonale.⁸

Intensjonene bak forhandlingene med russerne var politisk omstridte, og de er heller ikke klarlagt av forskningen. Mens Per Maurseth heller i den retning at de virkelig var et forsøk fra norsk side på å bygge bro mellom Amsterdam og Moskva,⁹ mener Jorunn Bjørgum at forhandlingene ble ført av taktiske grunner, og at det ikke er urimelig å anta "at de faglige ledere aldri hadde hatt reelle hensikter med tilnærmingen til russerne."¹⁰

NKP framstilte samlingsforhandlingene i 1926-27 som det første skritt på veien til Amsterdam. Tegning i Norges Kommunistblad 22. januar 1927.

Formannen i Transportarbeiderforbundet, Sigurd Forbord, utgjorde sammen med Tranmæl og Volan flertallet i den norske delegasjonen på den norsk - finsk - sovjetiske konferansen i København i 1928, som gikk inn for at LO skulle godkjenne konferansens resultat om gjensidighetsavtaler og faglig samling.

Konferansens resultat - utkastet til en gjensidighetsavtale mellom den norske og den sovjetiske landsorganisasjonen¹¹ - og påfølgende forhandlinger mellom en rekke norske og sovjetiske fagforbund og liknende gjensidighetsavtaler - kan gi inntrykk av at brobyggingen skulle lykkes. Ouslands kommentar om at samarbeidet "var såpass omfattende at det nærmest fikk karakteren av en Internasjonale",¹² gjør oppmerksom på et åpenbart problem. Avtaleutkastet var et kompromiss som ingen var tilfreds med. For sosialdemokratene var det for omfattende, det fikk nettopp karakter av en Internasjonale. For russerne derimot, var det "en elementær minimums-plattform for nogenlunde tilfredstillende å kunne avslutte konferansens hele arbeide."¹³ De ulike oppfatningene når det gjaldt avtalen, splittet den norske delegasjonen i København. På den ene sida sto Tranmæl, Volan og med reservasjon til et punkt i avtalen Sigurd Forbord, på den andre Trygve Lie og Halvard Olsen. Splittelsen fortsatte etter hjemkomsten.

Konferansen i København forløp ikke uten problemer. Det var bare den norske delegasjonens vilje til kompromiss som reddet den. Nordmennene hadde først lagt fram et utkast til en avtale på ren faglig basis. Dette utkastet fikk de ikke noe svar på. Først i København fikk de et motutkast med sterke politiske innslag og med brodd mot Amsterdam. Forslaget ble trukket tilbake etter norske protester. Det endelige kompromisset var etter det norske mindretalls inntrykk fortsatt "en i høiere grad politisk enn faglig avtale."¹⁴

De politiske komponentene førte med seg at avtaleteksten fra København hadde fjernet seg langt fra nordmennenes opprinnelige forestillinger. Det norske utkastet¹⁵ hadde gått ut fra konferanser når faglige eller sosiale konflikter oppsto. Partnene skulle få inngående informasjon før hver organisasjon avgjorde om avtalens bestemmelser trådte i kraft. Ellers tenkte en mest på en gjensidig utveksling av informasjon. Det ble også slått fast at de respektive landsorganisasjonene hadde full selvråderett når det gjaldt forberedelsen, gjennomføringen og avslutningen av konflikter. Avtalen fikk nå en innledning på tre punkter hvor det het at landsorganisasjonene hadde

"besluttet å forene sine bestrebelser i kampen for å få samlet de bestående fagforeningsinternasjonaler, samt de forbund og landsorganisasjoner som ikke står i nogen av disse, til en enhetlig fagforeningsinternasjonale som står på klassekampens grunn." ¹⁶

Videre het at

“samarbeidet bygger på den erkjennelse, at det er nødvendig for verdens arbeiderklasse å organisere kampen mot den hensynsløse og pågående kapitalistklasse og forberede sig til kamp mot den voksende krigsfare, som truer fra kapitalistisk hold, og som i særdeleshet er rettet mot Sovjet-Unionen.”¹⁷

Partnerne skulle også arbeide for å styrke “tilnærmelsen mellom arbeidermassene i Sovjet-Unionen, Finland og Norge.” Et sovjetisk framlegg om en enhetskomité ble avvist fra norsk side. En ønsket ikke å opprette nye organer, men henviste til LO-sekretariatet og det internasjonale utvalg. Av hensyn til nordmennenes “illusjoner” aksepterte russerne en henvendelse til Amsterdam-Internasjonalen med en oppfordring om en felles konferanse for å drøfte dannelsen av en enhetlig internasjonal.

Avtaleutkastet møtte motstand hos et flertall av forbundene. De var først og fremst redde for at de skandinaviske forbindelsene, men også kontaktene med faginternasjonalene, ville bli negativ belastet. Fra Amsterdam-Internasjonalen kom det klar melding om at en ikke ville delta i internasjonale forhandlinger med den Røde Faglige Internasjonale. Faginternasjonalene ga i mange tilfeller tydelig uttrykk for at en vennsks- og gjensidighetsavtale med sovjetiske forbund var uforenlig med et fortsatt medlemskap hos dem. I Norden henviste landsorganisasjonene til et vedtak fra en nordisk-baltisk konferanse i 1926, som hadde oppfordret norsk LO til å vende tilbake til Amsterdam.¹⁸ Dermed var forsøket på en brobygging strandet og fagbevegelsen sto foran valget Sovjet-Unionen eller Norden og faginternasjonalene.

Forbundene oppsummerte signalene de fikk fra sine internasjonale forbindelser negativt, og avviste enten avtalen fullstendig eller gikk inn for en utsettelse. Av de 31 LO-forbundene var bare 7 for at avtalen ble vedtatt (ofte med forbehold), mens 23 var imot. To tok ikke stilling.¹⁹ Forbund som med knapt flertall hadde stemt for avtalen, reservert seg når det gjaldt en oppfølging overfor det sovjetiske søsterforbund. Norsk Skotøyarbeiderforbund støttet avtalen, men ville ikke ha en egen, “da det vil medføre at forbundets skandinaviske og internasjonale forbindelser blir brutt.”²⁰ Selv i et forbund som Kjøttindustriarbeiderforbundet, hvor kommunisten Lars Evensen var formann - han var til og med medlem av NKPs politbyrå - var avtalenes tilhengere bare villig til å akseptere

Fra den skandinavisk-baltiske fagkonferanse i Stockholm 6. - 7. desember 1926. Ved bordet til høyre de norske representantene, med bl.a. Trygve Lie, Aarøe og Volan i forgrunnen. På konferansen ble det gjort et vedtak som oppfordret norsk LO til å vende tilbake til Amsterdam.

den dersom den ikke ødela de skandinaviske kontaktene.²¹

De forbundene som stemte for avtalen, var med unntak av Skotøyarbeiderforbundet og Matros- og Fyrbøterunionen store forbund, nemlig Arbeidsmandsforbundet, Bygningsarbeiderforbundet, Papirindustriarbeiderforbundet, Skog- og Landarbeiderforbundet og Transportarbeiderforbundet. Til sammen organiserte de ca. 40% av alle LO-medlemmer. Jern- og metall, Kommuneforbundet og de små forbundene gikk mot avtalen. Det var tydelig at særlig de mindre forbundene prioriterte de praktiske (og tradisjonsrike) danske og svenske samarbeidspartnere framfor ideologien. Faginternasjonales avvisende holdning passet godt i opplegget, selv om de fleste av dem bare var "postkasse-internasjonaler" uten særlige funksjoner, når en ser bort fra at også fagsekretariatene hadde en symbolfunksjon.

På bakgrunn av uttalelsene som var kommet fra forbundene og fra samorganisasjonene, dannet det seg nye fronter i det internasjonale utvalget og i LO-sekretariatet. Halvard Olsen, Tranmæl, Trygve Lie, Alfred Madsen og "amsterdamerne" kom nå med et forslag hvor de konstaterte at kongressens forutsetninger ikke var oppfylt. Hele spørsmålet skulle derfor utsettes. Ifølge Tranmæl ble "vår kamp for faglig enhet på et

virkelig klassekampgrunnlag” bare utsatt til et senere representantskapsmøte,²² men i realiteten var avtalen strandet, iallefall for LOs vedkommende. Innen Landsorganisasjonen hadde Arbeiderpartiets medlemmer samlet seg igjen. På et representantskapsmøte den 7.1.1929 ble flertallets “utsettelsesforslag” vedtatt med 62 mot 18 stemmer.²³ To uker senere ble kommunistene Volan og Aas trengt ut av sekretariatet. Internasjonalt tilspisset forholdene seg mellom den kommunistiske og den ikke-kommunistiske arbeiderbevegelsen. Den kommunistiske internasjonales 9. plenums møte i januar 1928, den Røde Faglige Internasjonales 4. kongress i mars 1928, og Kominterns 6. kongress sommeren 1928 hadde innvarslet en opptrapping av kampen mot sosialdemokrater, reformister og særlig mot den sosialdemokratiske venstrefløyen. Det ble satt likhetstegn mellom sosialdemokratiet og facismen. Den Røde Faglige Internasjonale oppfordret kommunistene til å organisere en revolusjonær fagopposisjon innen de eksisterende forbund, og til å organisere og lede streiker uavhengig av og mot den valgte ledelsen og de faglige organisasjonene. Strasbourgtesene som ble vedtatt i januar 1929, satte denne politikken i system. Det er ikke rart at denne politikken ikke skapte velvilje verken for kommunistene eller den sovjetiske fagbevegelsen. Også uten negative signaler fra de skandinaviske samarbeidspartnere, faginternasjonale eller Amsterdam-Internasjonale, ville et flertall i LO-sekretariatet og representantskapet ha avvist en avtale med den sovjetiske landsorganisasjonen.

Forbundenes gjensidighetsavtaler

Representantskapets vedtak betydde imidlertid ikke at de norsk-sovjetiske samarbeidsforsøk dermed strandet totalt. Åtte forbund, som i 1928 organiserte ialt 40% av alle LO-medlemmer, forhandlet i 1928/29 om norsk-sovjetiske eller norsk-finsk-sovjetiske vennskap- og gjensidighetsavtaler, eller var villige til å inkorporere Sovjetunionen i de eksisterende nordiske samarbeidsavtaler. Fem av dem - med tilsammen 27% av alle LO-organiserte - hadde i 1929 inngått slike avtaler. Disse fem forbundene var Arbeidsmandsforbundet, Norsk Matros- og Fyrbøterunion (det senere Sjømannsforbundet), Norsk Skog- og Landarbeiderforbund, Norsk Bygningsindustriarbeiderforbund og Norsk Bokbinderforbund. Dessuten førte Norsk Kjemisk Industriarbeiderforbund forhandlinger, som ble uten resultat. Norsk Transportarbeiderforbund reagerte positivt på et sovjetisk utspill, og Norsk

Kommunisten Hans Aas var formann i Bokbinderforbundet fra 1914 til 1930. Bokbinderforbundet var blant de fem forbund som i 1928-29 opprettet gjensidighetsavtaler med Sovjetunionen. Aas ble i januar 1929 trengt ut av LOs sekretariat, der han hadde sittet i to perioder fra og med 1923.

Papirindustriarbeiderforbund gikk inn for at russerne skulle tas opp i den bestående Skandinavisk-finske gjensidighetskomitéen.²⁴

Det er disse fem vennskaps- og gjensidighetsavtalene som burde bli betegnet som det egentlige høydepunktet i det norsk-sovjetiske faglige samarbeid. Avtalene er til nå verken blitt undersøkt komparativt eller for alle forbunds vedkommende. Ikke bare rundt 1930 rådde det uklarhet når det gjaldt avtalenes omfang.²⁵ Også nyere forskning vet lite om omfanget.²⁶ Med tanke på de kvalitativt og kvantitativt heterogene kildene på norsk side og manglende tilgjengelighet av sovjetiske, kan følgende avsnitt ikke være noe annet enn en foreløpig oversikt.

Avtalene virker ved første øyekast som parallelle fenomener. Men allerede en overfladisk sammenlikning viser at de er ulike både med hensyn til gyldighetstid, innhold og forbundenes bakgrunn.

To av forbundene hadde kommunister som ledere, men det fantes også forbund med kommunister som ledere som ikke inngikk avtaler. Også forbund med typiske "amsterdamere" avsluttet overenskomster med russerne. Ledernes politiske orientering var ikke av avgjørende betydning.

Bokbinderforbundet begynte allerede i februar 1927 å innhente opplysninger om hvordan de svenske og danske forbund ville reagere på en gjensidighetsavtale med russerne.²⁷ Men mens deres avtale først ble vedtatt i april og juni 1929, inngikk Skog og Land sin gjensidighetsoverenskomst på rekordtid. Det begynte i november 1927 med et felles norsk-finsk forslag til russerne om gjensidig organisatorisk samarbeid og dannelsen av en enhetskomité. Den norsk-finsk-russiske enhets- og vennskapsavtalen ble vedtatt etter en uravstemning blant forbundets medlemmer vinteren 1927/28.²⁸ Forhandlingene mellom det norske og det sovjetiske bygningsarbeiderforbundet begynte i slutten av mai 1928. Avtalen ble vedtatt i februar 1929. Norsk Arbeidsmandsforbund hadde ikke engang begynt sine forhandlinger i oktober 1928. Forhandlingene ble avsluttet i januar 1929, men endelig vedtatt ble avtalen først et år senere. Matros- og Fyrbøterunionen forhandlet i desember 1928 og hovedstyret vedtok avtalen i januar 1929. "Siden har man", het det i beretningen for 1929, "tross henvendelser, ikke hørt noget fra det russiske forbund."²⁹

Mens denne overenskomsten dermed fikk et ytterst kort liv, dersom den fikk et liv i det hele tatt, sa Bygning opp sin avtale

i juli 1930, Skog og Land sin i oktober 1931 og Arbeidsmannsforbundet sin først i juni 1932.

Avtalenes viktigste funksjon på norsk side besto - foruten i en sympatimanifestasjon for Sovjetunionen og den russiske fagbevegelsen, - framfor alt i den forventede økonomiske støtten. Norsk fagbevegelse hadde store kampeår bak seg som hadde tømt forbundenes kasser. I 1924 hadde det vært 5.1 millioner konfliktdager, i 1926 2.2 millioner og i 1927 1.2 millioner dager. For et ungt forbund som Skog og Land var det livsviktig å få støtte. Forhandlinger med det svenske forbundet hadde ikke ført til en avtale om gjensidig økonomisk støtte under arbeidskonflikter.³⁰ Den materielle støtten ble derfor et sentralt punkt i alle avtaler.

“Avtalen om samarbeide og vennskap” mellom skog- og landarbeiderforbundene i Norge, Finland og Sovjetunionen var den mest utførlige når det gjaldt støtteformuleringen: “allsidig og gjensidig, materielt som moralsk, å understøtte hverandre ved forekommende streiker og lockouter.” Hos bokbinderne var det derimot bare tale om “gjensidig materiell støtte under streiker og lockouter”, mens de øvrige avtalene nevnte både materiell og moralsk støtte. Mens skog- og landarbeidernes avtale ikke inneholdt bestemmelser om hvordan forbundene skulle bli enige om framgangsmåten, ble dette detaljert fastlagt i Arbeidsmandsforbundets overenskomst. Det samme gjelder for Kjemisks avtale som ikke ble vedtatt. Begge forbundene fulgte her opplegget fra det opprinnelige LO-utkastet. Avtalene som Arbeidsmandsforbundet og Matros- og Fyrbøterunionen inngikk - og også Kjemisk - inneholdt forresten også autonomibestemmelsene fra det opprinnelige LO-utkastet. Her skulle forbundene uten innblanding forberede, iverksette og avslutte konfliktene.

Den moralske støtten til Sovjetunionen ble tydeligst i de avsnitt som tok opp krigsfare. Forbundene forpliktet seg til å kjempe mot “nye kriger som forberedes av imperialistene” (f.eks. Bokbinderforbundet), eller “mot den voksende krigsfare, som truer fra imperialistisk hold, og som i særdeleshet er rettet mot Sovjet-Unionen” (Arbeidsmandsforbund). Bredest plass fikk krigsstrusselen i utkastet til Kjemisk avtale. Her het det:

“I tilfelle av at Sovjet-Unionen angripes av de imperialistiske makter, vil Norsk Kjemisk Industriarbeiderforbund gjøre alt som står i dets makt for ikke å tillate at produksjon innen industrien omlegges til krigsproduksjon.”

Det er verdt å legge merke til at krigsfaren ikke ble spesielt nevnt i Matros- og Fyrbøterunionens avtale. Var dette det eneste eksemplet på at spørsmålet ikke ble nevnt, så inneholder Bygnings avtale en enestående forpliktelse, nemlig "Kamp mot falske opplysninger og ophisselse mot Sovjet-Unionen, hvor proletariatet under store vanskeligheter bygger det sosialistiske samfund."

For de sovjetiske forbundene var avtalenes politiske sider av betydning. Dette gjelder ikke bare for et spørsmål som kampen mot krigen, men også følgende tre felter: en nystrukturering av de internasjonale fagsekretariatene, dannelsen av enhetskomitéer og avtalens utvidelse, slik at de også omfattet andre land.

Den norske brobyggingstanken gikk ut på at de sovjetiske forbundene skulle tas opp i fagsekretariatene og at en dermed ville få kvalitativ bedre fagsekretariater. De sovjetiske forbundene hadde tidligere på 20-tallet ved flere anledninger forsøkt å bli tatt opp i faginternasjonale uten at dette var blitt akseptert av de vesteuropeiske forbundene. Bare det sovjetiske kjøttindustriarbeiderforbundet var i 1923 blitt tatt opp i den Internasjonale Union av Levnettsmiddelarbeidere. Det var de skandinaviske representantene som her gjorde utslaget.

To av de norske forbund, nemlig Bokbinderforbundet og Kjemisk, forpliktet seg i sine avtaler til å arbeide for at de sovjetiske broderforbund skulle tas opp i faginternasjonale. I 1928/29 var det imidlertid ikke lenger russernes mål å bli medlem her. Isteden tok de sikte på en ny organisering som sosialdemokratene betraktet som en ødeleggelse av de eksisterende fagsekretariatene.

De norske forbundene kunne langt på vei gå med på kritikken av de reformistiske sekretariatene og ønske seg internasjonale sammenslutninger "på klassekampens grunn", men lenger ville de ikke være med. Kravet om en "Internasjonale på klassekampens grunn" ble tatt opp i Bygnings, Kjemisks og Arbeidsmandsforbundets avtaler, mens Skog og Land gikk inn for en "kjempende internasjonale". Men noe annet var det med det sovjetiske kravet om enhetskonferanser, eller dannelsen av norsk-sovjetiske eller nordisk-sovjetiske enhetskomitéer. Spørsmålet hadde allerede vært diskutert da landsorganisasjonene diskuterte sin avtale. Det var da blitt avvist av LO-delegasjonen, og russerne hadde til slutt akseptert dette.

Nå dukket kravet opp igjen. I slike enhetskomitéer så

russerne en mulig spire til en ny internasjonal sammenslutning, særlig dersom det lyktes å utvide de norsk-sovjetiske eller nordisk-sovjetiske avtalene. Men nordmennene var heller ikke nå villige til å akseptere det sovjetiske kravet. Enhetskongresser ville virke splittende. Det skulle ikke skapes en ny internasjonal, men de eksisterende skulle samles. Med formuleringer som "enhetlig internasjonal" eller "enhetlig verdenskongress" prøvde en å unngå problemet. Det var bare bokbinderne som aksepterte kravet om en enhetskomité. Dette gjaldt både for den første teksten under kommunisten Hans Aas og for den reviderte og til slutt vedtatte, under arbeiderpartimannen Øistein Marthinsen.

Nordmennene var - trass i all sovjet-solidaritet - interessert i å begrense avtalene til rent faglige spørsmål. Krav som ble oppfattet som politiske, eller som kunne belaste det nordiske samarbeidet eller ødelegge medlemskapet i faginternasjonale, skulle unngås. Det eneste kravet med politisk karakter som ble akseptert, var krigsfaren. Men ellers var det også viktig å unngå alt som kunne skape unødig splittelse innen egne rekker. Men det var likevel ikke snakk om noe "enhetlig opptreden" fra norsk side, slik hovedstyret i Kjemisk hadde

Deltakerne på den Internasjonale Union av Levnetsmiddelarbeidernes kongress i Wien i juli 1928. Levnetsmiddeinternasjonalen var den eneste faginternasjonale som hadde tatt opp et sovjetisk fagforbund, nemlig det sovjetiske kjøttindustriarbeiderforbundet i 1923.

Øistein Marthinsen, formann i Bokbinderforbundet 1930-1953 og arbeiderpartimann. Det var bare Bokbinderforbundet som aksepterte det sovjetiske kravet om en enhetskomité. Den siste reviderte teksten ble vedtatt i Marthinsens formannstid.

krevd i november 1928.³¹ Arbeidsmandsforbundet som var tilsluttet de samme sammenslutninger som Kjemisk, nemlig Det internasjonale fabrikkarbeiderforbundet og Den skandinaviske gjensidighetskomitéen mellom fabrikkarbeiderforbundene, prioriterte helt annerledes. Men det store flertall av forbundene satset på det tradisjonelle skandinaviske samarbeidet framfor det norsk-sovjetiske.

Ulike sovjetiske reaksjoner på avtalene

Det er vanskelig, om ikke umulig, å rekonstruere de sovjetiske forbundenes reaksjon på avtalene ut fra norske kilder. Likevel finnes det noen pekepinner. Disse viser til dels store variasjoner i reaksjonene. Dette er interessant å konstatere, særlig på bakgrunn av Kommunistinternasjonalens og RFIs ekstreme venstrekurs. I slutten av 20-åra var den sovjetiske fagbevegelsen neppe en homogen og sentralisert blokk.

Noen holdepunkter finnes for denne tesen. Den sovjetiske sjømannsunionens tidligere brudd var et klart eksempel på manglende sovjetisk interesse. Bruddet kom på et tidspunkt hvor andre forbund såvidt hadde begynt å forhandle. Vi kjenner ikke bakgrunnen for den manglende interessen når det gjaldt å følge opp avtalen. Lange pauser og sene svar på telegrammer og brev forekom relativt ofte i den norsk-sovjetiske kommunikasjon, men den sovjetiske reaksjonen på sjømannsorganisasjonenes avtale var et ekstremt tilfelle. En grunn kan være at avtalen ikke inneholdt kampen mot krigen som ett av formålene. Sjømennene spilte tross alt en strategisk rolle.

Kominterns venstrekurs ble først synlig hos det sovjetiske polygrafiske forbundet. Det kjørte fra høsten 1928 en hard og polemisk kurs overfor Bokbinderforbundet, og kritiserte ettertrykkelig nordmennenes planer om å få russerne inn i fagsekretariatet. Men til slutt aksepterte russerne dette punktet. Det gjorde derimot ikke det sovjetiske kjemiske forbundet. At det ikke ble noen avtale, skyldtes bl.a. uenigheten i dette spørsmålet.

Sosialfascisme-teorien ble ikke overtatt i samme grad av alle forbund. To eksempler kan illustrere dette:

Det sovjetiske polygrafiske forbund angrep i sin korrespondanse med Bokbinderforbundet i juli 1929 "de sosialdemokratiske klasseforræderne" som "imperialismens agenter". Polemikken mellom de to forbundene i 1929, og det interne oppgjøret innen bokbinderforbundet, hvor Hans Aas ble kastet som formann, bidro til at avtalen strandet lenge før

den ble offisielt sagt opp.³² Helt anderledes var situasjonen i det sovjetiske gruveforbundet og i deres skog- og landarbeiderforbund. Her foregikk samarbeidet øyensynlig uten større problemer fram til forsommeren 1930.³³ Samtalene som Ødegaard og Moljord førte i Moskva med ledelsen for det russiske gruveforbundet i slutten av april 1930, foregikk uten enhver polemikk, og var en åpen utveksling av informasjoner og faglige synspunkter.³⁴ Men i 1931, da solidariteten ble satt på prøve, skjedde det en forandring som vi ikke kjenner den konkrete bakgrunnen for. Da nordmennene i mars 1931 informerte om den forventede lockout og ba russerne pr. telegram om en konferanse, fikk man bare unnvikende svar. Heller ikke gjentatte purringer hjalp. Det var tydelig at russerne ikke ønsket noen konferanse og heller ikke var villige til å gi økonomisk støtte. Isteden begynte de bak forbundsledelsens rygg å korrespondere med kommunistiske opposisjonelle innen Arbeidsmandsforbundet og prøvde til og med å invitere dem til en konferanse i Moskva.³⁵ Det var tydelig at den nye faglige linjen hadde fått gjennomslag i det sovjetiske gruveforbundet. I det sovjetiske bygningsarbeiderforbundet hadde dette skjedd på et tidligere tidspunkt. De hadde i februar 1930 sendt et brev til utvalgte kommunistiske opposisjonelle i Oslo Sten- Jord- og Cement og oppfordret dem til kamp mot “det reformistiske kobbel” i forbundsledelsen og dens “forræderske handlinger”.³⁶

Skog og Lands ledelse ble i mai 1930 for første gang beskyldt for “forræderi”. Det neste steg var et “åpent brev” fra det sovjetiske forbund til Skog og Lands medlemmer, og et telegram til landsmøtet i januar 1931 med angrep på “forræderrenegatene” i forbundsledelsen og dens “forbryterske terror”. Russerne framstilte denne form for kritikk som revolusjonær solidaritet og “klasseplikt”. For flertallet i forbundene fortonet dette seg, sammen med forsøkene på å kanalisere den økonomiske støtten forbi den valgte ledelsens kontroll, som en utidig innblanding. Men forbundsledelsen antok at solidariteten med Sovjet fremdeles var stor og valgte derfor en forsiktig framgangsmåte. Trass i at landsmøtet krevde garantier mot en ytterligere innblanding, aksepterte ledelsen at representanter for den kommunistiske opposisjonen og for de norske skogsarbeiderne i Sovjet deltok på møter i den norsk-finsk-sovjetiske komitéen i Moskva i juni 1931. Brudet kom først oktober 1931.³⁷

Samarbeidet mellom de sovjetiske og norske forbundene artet seg altså meget forskjellig - fra et nesten umiddelbart

Skog- og Landarbeiderforbundet undertegnet i november 1927 en avtale om opprettelse av en Norsk-finsk-russisk komité for enhet og vennskap. Bildet er fra komiteens møte på Kongsvinger i 1929. Midt i første rekke forbundsformann Johan Ødegård. I alt holdt komiteen fire møter. De tre andre møtene ble holdt i Moskva, henholdsvis i 1927, 1930 og 1931.

brudd til et relativt problemfritt samarbeid til 1930. Også graden av og tidspunktet for innblandingen varierer, - iallfall når vi tar utgangspunkt i de tilgjengelige kildene. En kan altså ikke snakke om en ensartet anvendelse av den nye faglige strategien på sovjetisk side.

Det trengtes imidlertid ikke noen venstrekurs i den kommunistiske bevegelse for å føre til et brudd. Det fantes nok av andre årsaker. To av dem skal her trekkes fram. Den ene var det direkte og indirekte presset fra de skandinaviske forbindelsene og fagsekretariatene, den andre var den ulike karakteren norsk og sovjetisk fagbevegelse hadde.

Dette siste problemet var det sosialdemokratene som klarest så. De pekte på at den sovjetiske fagbevegelsen var et ledd i det statlige systemet, og at den dermed hadde helt andre funksjoner og oppgaver enn fagbevegelsen i Norge. Når avtalene i sine formålsavsnitt fikk erklæringer om *gjensidig støtte* ved streiker og lockouter, var dette fiktivt. Alle måtte vite at de sovjetiske forbundene verken ville oppfordre til streik eller bli lockoutet. Det var lite norsk fagbevegelse hadde å tilby russerne. Solidariteten kunne nok bety noe for et land som stort sett ble internasjonalt isolert, men Norge var et for lite og ubetydelig land for at det monnet. Det samme

gjaldt for nordmennenes forpliktelser til å kjempe mot krigen. Her kunne sjømennene og kjemiarbeiderne få betydning, men de første var øyensynlig ikke villige til å ta dette punktet med inn i avtalen, og med de siste ble det ingen avtale. Men kontaktene med nordmennene kunne være en åpning for å komme ut av isolasjonen. Også her var det sosialdemokraterne som klarest så at Norge var juniorpartner i en ulik allianse med en overmektig partner, og at kravet om politisk kompensasjon for økonomisk støtte ikke kunne utelukkes. Russerne ønsket *mer enn* faglige avtaler. Nordmennenes holdninger var her preget av naivitet og en internasjonalisme som var bygget på illusjoner.

Når det gjaldt de skandinaviske forbunds og fagsekretariatenes reaksjoner på de norsk-sovjetiske forbindelsene, så kan vi registrere at deres avvisende holdning og press økte, men at de samtidig reagerte smidig slik at døra ble stående på gløtt for de norske forbundene.

Blant Arbeidsmandsforbundets samarbeidspartnere var det til å begynne med ulike oppfatninger når det gjaldt forbundets avtale med russerne. Svenska gruvindustriarbeiderforbundet hadde i oktober 1927 selv inngått en overenskomst med det russiske forbundet. De øvrige skandinaviske samarbeidspartnere, dvs. Dansk Arbeidsmandsforbund, Dansk kvindelig arbejderforbund og Svenska grov- og fabriksarbeiderforbundet, var av den oppfatning at nordmennene gjennom sin avtale hadde overdratt sin

“rett til selv - innenfor sitt område - å bestemme i indre anliggender - for så vidt også på andre organisatoriske områder - i det russiske grubearbeiderforbunds ledelses hender.”³⁸

Etter et slikt vedtak i den skandinaviske samarbeidskomitéen, var det ingen tvil om at det videre nordiske samarbeidet hang i en tynn tråd, og at samarbeidet som hadde vart siden 1901 ville ta slutt. Også Gruve- og Fabrikkarbeiderinternasjonale ga beskjed om at den norsk-sovjetiske avtalen var uforenlig med et fortsatt medlemskap. Men de ga også signal om at deres definitive avgjørelse kunne bli utsatt “i tilfelle at De vil anse det hensiktsmessig å opheve overenskomsten med den russiske organisasjon.”³⁹ Like etter denne meldingen fikk de nordiske og internasjonale partene vite at avtalen ikke var så definitivt som uravstemningen og hovedstyrets vedtak skulle tilsi, men at den ville bli tatt opp på førstkomende kongress.⁴⁰ Det viste seg også at de nordiske partner-

ne ikke avbrøt samarbeidet, men at de tvertom støttet Arbeidsmandsforbundet økonomisk da russernes støtte uteble.

Arbeidsmandsforbundets behandling av gjensidighetsavtalen er kildemessig godt dokument. Den viser at landsmøtet, forbundsstyret og medlemmene var klar over konsekvensene avtalen ville få. Likevel stemte de for avtalen med russerne og var villige til å bryte det nordiske samarbeidet. For sikkerhets skyld henvendte forbundsledelsen seg i oktober 1929 til LOs internasjonale utvalg for å få vite om

“den stilling vi [...] kommer i, er i overenstemmelse med de av Arbeidernes fagl. Landsorganisasjons kongresser fattede beslutninger, som går ut på at forbundene skal styrke og utvide sine internasjonale forbindelser, når resultatet blir at vi mister alle forbindelser [...]”⁴¹

Utvalgets tvetydige svar er bemerkelsesverdig: Så sent som i januar 1930, lenge etter Strasbourgtresene og kampen mot kommunistenes Revolusjonære Fagopposisjon, mente utvalget at avtalen burde opprettholdes så lenge den lojalt ble respektert av den annen part. “Såvidt utvalget bekjent er dette tilfellet for det russiske grubearbeiderforbunds vedkommende.” Men det ble også sagt at de nordiske og internasjonale forbindelsene skulle få vite at “en ny uravstemning eller et nytt og eventuelt ekstraordinært landsmøte” kunne omgjøre forbundets tidligere vedtak.⁴²

Også i Bygning var medlemmene før uravstemning fullt oppmerksom på at de skandinaviske forbindelsene ville bli brutt dersom avtalen ble vedtatt. Det er verdt å legge merke til at Arbeidsmandsforbundet, Bygning og Skog og Land gjennomførte uravstemninger⁴³, og at vedtakene ble truffet der, - om enn med lav deltakelse, men til gjengjeld med klar margin. Men spørsmålet ble ikke på nytt lagt fram for medlemmene, da avtalene ble sagt opp. Da var det landsmøtene som fattet vedtakene. Selvfølgelig kan en spekulere over grunnene til denne framgangsmåten. Det er neppe urimelig å anta at lederne fryktet et nederlag. Sovjet-sympatien var stor og dessuten hadde kommunistene store evner når det gjaldt å mobilisere folk i slike spørsmål. Utfallet var neppe gitt på forhånd.

Bokbinderforbundet hadde i 1927 fått vite at verken det danske eller det svenske forbundet hadde innvendinger mot at det norske forbundet alene avsluttet en gjensidighetsavtale med russerne.⁴⁴ Den Internasjonale Bokbinderføderasjo-

nens sekretær uttalte seg i samme retning.⁴⁵ Men dette var før kommunistenes nye faglige politikk ble satt ut i livet. Når Halvdan Jønsson konstaterte på Kjemisks landsmøte i desember 1930: “Det russiske kjemiske forbund er ikke det samme idag som da vi i 1926 begynte samarbeidet”⁴⁶, gjelder et slikt utsagn i prinsipp også for de øvrige forbund. Det skjedde en forandring i Sovjet, men den skjedde ikke samtidig i alle forbund. Dette kan tyde på at det fantes ulike oppfatninger innen de sovjetiske forbundene når det gjaldt den nye faglige politikken.

Det var de sentrale forbundslederne som først fikk føle forandringene. Arbeidsmandsforbundets brevveksling med det sovjetiske gruveforbundet viser tydelig at russerne trener-te kontraktene. Skog og Lands kontrakter slik lederne opplevde disse under forhandlingene i Moskva, var en ren parodi av en “vennskapsavtale”. Det var ikke tilfeldig at mange kommunistiske faglige ledere forlot NKP nettopp rundt 1930. For medlemmene kan situasjonen ha fortonet seg annerledes. For dem sto ikke de direkte kontaktene med sovjetiske faglige ledere i forgrunnen, men antakelig sympatien for de russiske arbeiderne. Men i grunnen vet vi lite om de vanlige medlemmers interesser for hele det internasjonale spørsmålet - bortsett fra deres lave deltakelse i uravstemningen. Antakelig var til slutt en “nærfaktor” som den økonomiske støtten fra de skandinaviske broderforbundene utslagsgivende.

NOTER

1. Per Maurseth. *Gjennom kriser til makt (1920-35)* (= Arbeiderbevegelsens historie i Norge, bd. 3), Oslo 1987, s. 390
2. *Meddelelsesblad*, 1927, s. 276
3. Samme sted
4. *Det norske Arbeiderparti. Samlingskongressen i Oslo 30 og 31 januar 1927. Protokoll over forhandlingene*, Oslo 1927, s. 74 f.
5. *Kongressen 1927. Dagsorden og protokoll*. Oslo 1928, s. 427
6. Samme sted, s. 428
7. *Jorunn Bjørgum, Norsk Kjemisk Industriarbeiderforbund gjennom 50 år*. Drammen 1973, s. 142
8. Gunnar Ousland. *Fagorganisasjonen i Norge*, bd. 2, Oslo 1949, s. 302
9. Maurseth, s. 387
10. Bjørgum, s. 142
11. Tekst bl.a. i *Meddelelsesblad*, 1928, s. 194 ff.
12. Ousland, s. 302
13. *Protokoll ført ved konferansen mellom den russiske, finske og norske landsorganisasjon i København i dagene 15-18 februar 1928*. Oslo 1928, s. 13

14. Innstilling fra LOs internasjonale utvalg. Bilag til: Representantskapets årsmøte [avholdt 7.1.1929]. Forhandlingsprotokoll (LOs arkiv, boks Internasjonalt utvalg)
15. Bilag til Protokoll Internasjonalt utvalg, møte 6. 1. 1928 (LOs arkiv, boks Internasjonalt utvalg)
16. Som note 11
17. Som note 11
18. Jfr. bl.a. *Meddelelsesblad*. 1928, s. 124, 192 f., 196 f., 315., 326, 377 f., 456 f., 465 f.; Representantskapets årsmøte 1928, s. 4b-28. Bilag IV: Gjensidighetsavtalen, Flertallets innstilling; dessuten også Ousland, s. 303
19. Representantskapets årsmøte 1928, bilag IV
20. *Meddelelsesblad*, 1928, s. 378
21. Norsk Kjøttindustriarbeiderforbund. *Protokoll over forhandlingene ved forbundets 9. landsmøte i Oslo 29.-31. juli 1928*, Oslo 1928, s. 41
22. Representantskapets årsmøte 1928. Forhandlingsprotokoll, s. 11
23. Samme sted
24. Avtaletekstene i: Norsk Arbeidsmandsforbund. *Circularer nr. 5*, februar 1929, s. 2 f.; Norsk Matros- og Fyrbøterunion, *Beretning og regnskap 1926-1929*, Oslo 1930, s. 94 ff.; *Skog- og Landarbeideren*, nr. 2, desember 1927; Norsk Bygningsindustriarbeiderforbund, *Beretning 1929*, Oslo 1930, s. 14 ff.; Norsk Bokbinderforbund, *Beretning 1928-1929*, Oslo 1930, s. 67; jfr. også den opprinnelige teksten i Forhandlingsprotokoll 1925-1934, styremøte, 24.4. 1928 (Norsk Bokbinderforbundets arkiv, boks Forhandlingsprotokoller); Norsk Kjemisk Industriarbeiderforbund, *Beretning for året 1928*, Oslo 1929, s. 15 ff. Jfr. dessuten Norsk Transportarbeiderforbund, *Protokoll over forhandlingene ved det 21. landsmøte 1929*, Oslo 1930, s. 182 ff.; Norsk Papiindustriarbeiderforbund, *Beretning 1928*, Oslo 1929, s. 113 ff.
25. Iflg. en oversikt Øivind Vestheim fant i et arkiv i Moskva skal også Jern og Metall ha forhandlet seg fram til en avtale (Vestheim, *Russlandfarten. Ei arbeidsvandring fra norske skogsbygder til Sovjetunionen i 1930-åra*, hovedoppgave i historie, Oslo 1981, s. 243). Dette blir ikke bekreftet av Jern og Metalls beretninger. På Bygnings landsmøte i 1930 ble det påstått at også NNN hadde inngått en avtale (Jfr. landsmøteprotokollen, s. 347). Jeg har ikke funnet belegg for dette i NNNs beretninger.
26. jfr. Maurseth, s. 385 ff., Vestheim, s. 243, note 2
27. Forhandlingsprotokoll 1925-1934, styremøte 22.2.1927
28. Jfr. *Skog- og Landarbeideren*, nr. 2/1927, nr. 2/1928, nr. 6/1928 For de øvrige forbundene: Jfr. beretningene.
29. Norsk Matros- og Fyrbøterunion, *Beretning og regnskap 1926-29*, s. 96
30. Vestheim, s. 246
31. *Beretning for året 1928*, s. 21
32. Jfr. Bokbinderforbundets beretning 1928-1929, s. 68 ff.
33. Jfr. Vestheim, s. 246
34. Jfr. Arbeidsmandsforbundets beretning 1930, s. 86 ff.
35. Samme sted, s. 70 ff.; brev Ødegård - Hovedstyrets medlemmer, 14.9.1931 (Arbeidsmandsforbundets arkiv, boks 104)
36. Bygnings landsmøteprotokoll 1930, s. 327 f.
37. Vestheim, s. 246 ff; *Skog- og Landarbeideren*, nr.1/1931, nr. 5/1931, nr.6/1931, nr.9/1931; Landsmøteprotokoll 1931, s. 95 ff.
38. Brev Norsk Arbeidsmandsforbund-Landsorganisasjonen, 28.10.1929 (Arbeidsmandsforbundets arkiv, boks 97)
39. Brev Miners' International Federation - Norsk Arbeidsmandsforbund, 21.5. 1930 (Arbeidsmandsforbundets arkiv, boks 100)
40. Brev Norsk Arbeidsmandsforbund – Miners' International Federati-

on, Internationale Vereinigung der Fabrikarbeitervbände, Svensk Grov- och fabriksarb. forbund, Dansk arbejdsmandsforbund, Svensk gruvindustriarb. forbund, Norsk Kjemisk og Dansk kvindelig arb. forbund, 27.5.1930 (Arbejdsmandsforbundets arkiv, boks 100)

41. Som note 38
42. Brev Landsorganisasjonen - Norsk Arbejdsmandsforbund, 6. 1. 1930 (Norsk Arbejdsmandsforbunds arkiv, boks 100)
43. Av Bygnings 7923 medlemmer deltok 1088 i uravstemningen. 809 vorterte for avtalen. 279 imot (Beretning 1929, s. 19 ff.). Av Arbejdsmandsforbundets ca. 6000 medlemmer deltok 2267 i uravstemningen. 1454 stemte for avtalen, 813 imot (Arbejdsmandsforbundets arkiv, boks 97). Jfr. også *Skog- og Landarbeideren*, nr. 2/1928
44. Bokbinderforbundets forhandlingsprotokoll 1925-34, styremøte 14. 9. 1927
45. Bokbinderforbundets landsmøteprotokoll 1928, s. 45
46. Kjemisk Industriarbeiderforbunds landsmøteprotokoll 1930, s. 42